

Marxismen och den nationella frågan

Innehållsförteckning

Daniel Finn: Två sekel med den nationella frågan.....	1
Nationer och stater.....	2
Nationell isolering.....	3
Klass och nation.....	4
Självbestämmande.....	5
Ödesgemenskaper.....	7
Var Karl Marx orientalist? Intervju med Kevin B Anderson.....	8
Owen Hatherley: Jo, Ukraina är ett ”verkligt land”.....	14

Daniel Finn: Två sekel med den nationella frågan

[Ur [Jacobin magazine](#), nr 48, vinter 2023. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Kritiker säger att marxismen inte kan förklara nationalismens folkliga dragningskraft. Men den marxistiska traditionen innehåller en del avgörande insikter i den nationella gemenskapens ursprung och framtid – *Jacobins* redaktionella kommentar.

I sin artikel ”Den moderne Jesus” beskrev Tom Nairn teorin om nationalism som ”marxismens stora historiska misslyckande”. Det finns liknande påståenden i hela den rikhaltiga litteraturen om ämnet. Resonemanget går vanligtvis ungefär så här. Från och med Karl Marx väntade socialister sig att arbetarna skulle identifiera sig med sin klass istället för sin nation, och med den internationella socialismen istället för någon sorts nationalistisk ideologi. När de verkliga arbetarnas agerande inte följde detta abstrakta schema, mest uppseendeväckande i och med utbrottet av det hela Europa omfattande kriget 1914, kunde inte socialister förklara nationalismens lockelse i marxistiska ordalag, utom som resultatet av borgerlig manipulering i syfte att avleda arbetarklassen från sitt verkliga historiska uppdrag. I sin bok *Stat, nation, nationalism* förlöjligade Ernest Gellner det marxistiska perspektivet:

I grund och botten vill marxister tro att historiens anda eller det mänskliga medvetandet gjorde en fruktansvärd tabbe. Det medvetandegörande budskapet var avsett för klasser, men på grund av något förfärligt fel på posten skickades det till nationer. Nu måste de revolutionära aktivisterna övertyga den felaktiga mottagaren att vidarebefordra budskapet, och den entusiasm det orsakar, till rätt och avsedd mottagare. Oviljan hos både den riktiga och den inkräktande mottagaren att gå med på detta krav gör aktivisten väldigt irriterad. [Här översatt från engelska upplagan – öa.]

Det är förvisso ett minnesvärt citat, men det gör inte rättvisa åt det marxistiska tänkandets räckvidd

och komplexitet i frågan. I det följande ska jag koncentrera mig på ett urval av tankar från slutet av 1800- och början av 1900-talet – en period då marxismen påstås ha varit medvetet blind för frågans vikt. De är inte någon övergripande, fullfjädrad teori om nationalismen, men förser oss med en del ovärderliga verktyg för att fundera kring det.

Nationer och stater

Nationalismen som vi förstår den höll fortfarande på att ta form när Marx och Friedrich Engels publicerade *Kommunistiska manifestet* 1848. Den territoriella nationalstaten hade ännu inte blivit den normala politiska modellen. En del av dagens största nationalstater – Tyskland, Italien, Polen – bestod då av subnationella stadstater och furstendömen eller spillror som kontrollerades av dynastiska imperier.

Två berömda rader från *Manifestet* verkar vara exempel på det Gellner döpte till nationalismens ”Teori om fel adressat”: ”Arbetarna har inget fosterland” och ”Den nationella isoleringen och motsättningarna mellan folken försvinner alltmer”.

Låt oss först av allt sätta in dessa rader i hela det sammanhang som Marx och Engels skrev om:

Arbetarna har inget fosterland. Man kan inte beröva dem något som de inte har. Medan proletariatet till att börja med måste erövra den politiska makten, upphöja sig till nationell klass, konstituera sig självt som nation, så är det för egen del ännu nationellt, om också inte i samma mening som bourgeoisien. Den nationella isoleringen och motsättningarna mellan folken försvinner alltmer redan i och med bourgeoisiens utveckling, med handelsfriheten, världsmarknaden, industriproduktionens likformighet och de därtill svarande levnadsförhållandena. Proletariatets herravälde kommer att få dem att försvinna ännu mer.

Genast verkar det som om det pågår något mer komplicerat här. Om proletariatet inte har något ”fosterland” hur kan det då vara ”nationellt, om också inte i samma mening som bourgeoisien”? Vilken ytterligare mening kan det finnas?

I sin bok *Really Existing Nationalisms* [Reellt existerande nationalism] föreslog Erica Benner ett svar, och noterade att det i den ursprungliga tyska versionen av *Manifestet* stod att arbetarna inte har något *Vaterland*: ”Vid den tidpunkt då Marx och Engels skrev, hade ordet *Vaterland* redan fått en starkt laddad politisk innebörd som var en helt annan än det nu neutralt klingande ordet ’land’: * talet om *Vaterland* användes ofta och vältaligt, både av försvarare av den traditionella staten och av den etniska nationalismens romantiska profeter.” Men sedan 1848 har *Vaterland* förstås dragit på sig ännu mer barlast från erfarenheterna under 1900-talets tyska historia.

Benner fortsatte med att föreslå sin egen tolkning av stycket:

Arbetarna är inte bara lojala mot nationalstaten, och de har inget att vinna på att institutioner och kulturella sedvänjor som hjälper till att bevara klassherraväldet över dem överlever. De saknar därmed nationalitet i ”ordets borgerliga mening”, som hävdar att de intressen som de existerande staterna skyddar är detsamma som hela samhällets intressen.

Roman Rosdolsky för fram en liknande tolkning: ”När *Manifestet* säger ’arbetarna har inget fosterland’, så syftar det på den *borgerliga nationalstaten*, inte på nationalitet i etnisk mening.”

Här är det viktigt att skilja mellan två begrepp som ofta blandas ihop: nationellt medvetande och

* I engelska versionen av *Manifestet* står ”country” = ”land”, inte ”fosterland” – öa.

nationalism. Det första syftar på de känslor som folk har av att tillhöra en viss nation, det andra på de politiska slutsatser som de drar av denna tillhörighetskänsla. Ta t ex Skottland. Under en stor del av 1900-talet var stödet för en självständig skotsk stat försumbart. Idag är det tillräckligt stort för att göra en skotsk självständighet till en realistisk framtidsutsikt under de närmaste åren.

Det beror inte på att antalet människor som betraktar sig som skottar plötsligt har ökat. I många år existerade en känsla av skotskhet ihop med stöd för en union med England. Stödet för skotsk självständighet krävde en politisk rörelse som övertygade en kritisk massa av skottar om att det krävdes en egen stat för att gynna deras intressen, och den kommer att vara tvungen att övertyga ännu fler om man verkligen ska uppnå självständighet.

Om någon i dagens samhälle kallar sig nationalist i politisk mening, så innebär det inte bara att de identifierar sig med en viss nation. Det innebär också att de identifierar sig med den stat som styr över nationen (eller i fall som Skottland med kampen för att upprätta en sådan stat).

Å andra sidan är internationalisternas mål inte att övertyga folk att de borde sluta att betrakta sig som fransmän, greker, thailändare eller mexikaner i kulturell mening. Det är att ifrågasätta det politiska antagandet att deras främsta lojalitet måste riktas mot den nationalstat som gör anspråk på deras trohet.

Nationell isolering

Påståendet att den kapitalistiska utvecklingen medför att den "nationella isoleringen och motsättningarna mellan folken försvinner alltmer" visade sig förstås vara ett grovt misstag. Men vi måste vara mer exakta med var Marx och Engels hade fel. De ansåg självklart inte att kulturella skillnader baserade på språk och andra faktorer skulle försvinna snabbt (även om de verkligen såg framåt mot utvecklingen av en "världslitteratur" där de "enskilda nationernas andliga produkter" skulle bli "allas egendom").

Istället verkar de ha förväntat sig att kapitalismens uppkomst skulle skapa en mer eller mindre enhetlig världsekonomisk modell baserad på storskalig industri, med polariseringen mellan arbetare och kapitalister som gemensam främsta samhällsmotsättning. I detta scenario skulle det i samhälls-ekonomiska termer inte betyda så mycket om någon var född i London eller Lagos, New York eller New Delhi.

Ett berömt stycke i *Manifestet* hävdade: "Behovet av en ständigt ökad avsättning för dess produkter jagar bourgeoisien över hela jordklotet", och: "Det låga priset på dess varor är det tunga artilleri med vilket den skjuter ner alla kinesiska murar till grunden". Enligt Marx och Engels tvingar borgarklassen därmed "alla nationer att tillägna sig bourgeoisiens produktionssätt, om de inte vill gå under; den tvingar dem att hos sig själva införa den så kallade civilisationen, dvs. att bli borgare."

Men det var inte bara låga priser som fungerade som "tungt artilleri" för att sprida den globala kapitalismen. Med Storbritannien i spetsen använde de europeiska stormakten också verkligt tungt artilleri för att främja sina ekonomiska intressen. I slutet av 1800-talet hade de direkt kontroll över de flesta afrikanska och asiatiska länder. Under 1850-talet skrev Marx med våldsamt förakt om de krig som Storbritannien hade fört för att öppna Kina för opiumhandeln, och avfärdade de argument som användes för att rättfärdiga dem: "Kineserna har minst nittionio oförrätter att klaga på mot en för engelsmännen."

I en rad artiklar om det brittiska herraväldet i Indien, som publicerades 5 år efter *Manifestet*, framkastade Marx att den brittiska borgarklassen skulle spela samma roll där som den redan hade spelat på hemmafronten genom att gynna industrins utveckling. Enligt Marx skulle det ”varken befria eller materiellt förbättra folkmassornas levnadsvillkor”, som ”inte bara [beror] på produktivkrafternas utveckling, utan också på att de beslagtas av folket”. Denna sociala frigörelse skulle inte komma ”förrän de nu härskande klasserna i Storbritannien har ersatts av industriproletariatet, eller tills dess hinduerna själva har blivit starka nog att helt kasta av sig det brittiska oket”.

Men om resultatet av det koloniala styret blev att hålla tillbaka produktivkrafternas utveckling i Asien? Marx närmade sig denna ståndpunkt i sina senare skrifter om Indien, och skildrade revolten 1857 som ett naturligt svar på brittiska vidrigheter, inklusive den rutinmässiga användningen av tortyr för att tvinga fram intäkter från befolkningen. 1914 kunde Vladimir Lenin konstatera att Asien bestod av ”antingen kolonier, som tillhör ’stormakterna’, eller stater, som i nationellt avseende är ytterst avhängiga och förtryckta”, och ändå hade förhållanden för ”en verkligt fri, omfattande och snabb tillväxt av kapitalismen skapats endast i Japan, dvs. endast i en självständig nationalstat”. (*Om nationernas bestämmanderätt.*)

I Europa och Nordamerika var en självständig stat också ett viktigt verktyg under kapitalismens utveckling. Länder som Tyskland och USA använde tullar och andra sorters statliga ingripanden i stor omfattning för att bygga upp sin egen tillverkningssektor, innan de predikade frihandelns fördelar för länder som försökte komma ikapp. Under de senaste decennierna har östasiatiska länder som Taiwan och Sydkorea använt liknande metoder, för att inte nämna Kina.

Vi kan inte begränsa nationalismens folkliga dragningskraft på 1800- och 1900-talet till en fråga om ekonomi. Men kapitalismens ojämna och sammansatta utveckling över hela världen gav verkligen en kraftfull impuls till rörelser för nationellt oberoende, i synnerhet i det som kom att kallas det globala syd. Den hjälpte också till att återskapa och förvärpa den ”nationella isoleringen och motsättningarna mellan folken” som Marx och Engels talade om i *Manifestet*.

Klass och nation

Även om *Manifestet* kanske är Marx’ och Engels’ mest inflytelserika skrift, så utgör den bara en mycket liten del av det material de publicerade, inklusive deras tankar om sin tids nationella rörelser. De intresserade sig speciellt starkt för Polens och Irlands historia. Strax innan inledningen av revolutionerna 1848 talade de två männen vid möten i London och Bryssel för att stöda Polens självständighet. Engels lade fram en enkel levnadsregel, som speciellt riktades till sina tyska landsmän: ”En nation kan inte bli fri och samtidigt fortsätta undertrycka andra nationer.”

Mot slutet av sitt liv var Marx fortfarande en ståndaktig förespråkare av polsk självständighet. Hans kommentarer i frågan 1875 visade på en skarpsinnig förståelse av förhållandet mellan nation och klass:

Det finns inte den minsta motsättning i att det *internationella* arbetarpartiet är för skapandet av den polska nationen. Tvärtom: först sedan Polen åter har erövrat sin självständighet, först sedan de kan härska som ett fritt folk igen, först då kan dess inre utveckling börja om och först då kan det samarbeta som en självständig kraft under den sociala omvandlingen av Europa. Så länge en nations oberoende liv förtrycks av en utländsk erövrare, riktar den oundvikligen hela sin styrka, alla sina ansträngningar och all sin energi mot den yttre fienden. Under denna tid är därför dess inre liv förlamat, det är oförmöget att arbeta för social frigörelse.

När Marx diskuterade Irlands kamp för en jordreform, medgav han att det missnöje som orsakades av social ojämlikhet kunde bli mer explosivt när det kombinerades med ett utländskt styre. Han hävdade att det skulle bli ”oändligt mycket lättare” att störta jordägararistokratin i Irland än i England, ”eftersom det i Irland inte endast är ett ekonomiskt problem utan även en nationell fråga, eftersom godsägarna där inte, som i England, är de traditionella högt uppsatta ämbetsmännen och nationens representanter utan dess hatade dödsfiender”. Här finns det få tecken på att han skrev under på en enkelspårig ”Teori om fel adressat” om nationalismen.

Marx’ observationer om de irländska arbetarnas erfarenheter i brittiska städer förebådade den teori om ”psykologisk lön” som W E B Du Bois senare utvecklade för att förklara det grepp som rassistiska åsikter hade om vita arbetare i USA.

De flesta av de engelska arbetarna hatar sina irländska konkurrenter, som sänker levnadsstandarden för alla landets arbetare. De känner sig som medlemmar av den *härskande* nationen, och i sin attityd mot irländarna förvandlar de sig därigenom till eftersägande hejdukar åt aristokraterna och kapitalisterna, som sålunda stärker sin makt över hela arbetarklassen. (Brev till Meyer/Vogt. 9 april 1870.)

I fallet Nordamerika var Marx en lidelsefull förkämpe för slavhandelns avskaffande och agiterade å Nordstaternas vägnar under inbördeskriget, och förutsade att dess ledare inte skulle ha något annat val än att avskaffa slaveriet om de ville besegra Sydstaterna. I *Kapitalet* införlivade han en av de centrala lärdomar som gick att dra från andra sidan Atlanten: ”Arbetare med vitt skinn kan inte frigöra sig, där arbetare med svart skinn blir brännmärkta.”

Tyvärr generaliserade aldrig Marx och Engels sina uppfattningar om Irland och Polen i ett sammanhängande teoretiskt system. I efterdyningarna till revolutionerna 1848 gjorde Engels mycket mer skada än nytta genom att försöka särskilja ”historiska” och ”icke-historiska” nationer. Han var mot sydslavernas nationella rörelser eftersom Centraleuropas monarkier hade lyckats värva dem till kontrarevolutionens sida.

Istället för att förklara denna allians som resultatet av historiska omständigheter, påstod Engels att grupper som serberna och rumänerna var permanent oförmögna till självständiga politiska handlingar och förutbestämda att bara bli verktyg åt mäktiga reaktionära stater. Under det följande ett och ett halva seklet kom de folk som Engels identifierade som ”icke-historiska” att motsäga hans förutsägelser.

Självbestämmande

Marxismens kritiker hävdar att den är hopplöst förslavad under det de kallar ”klassreduktionism”. Lenin, som betraktade sig själv som en fullständigt ortodox marxist i den generation som kom efter Marx och Engels, avvisade dock bestämt tanken att konflikter om nationella identitet bara var en dold form av klasskamp. Han förnekade också att ett klassmedvetande skulle lösa problemet med nationella dispyter ens under den socialistiska revolutionens intensiva hetta:

Men även om socialismen baserar sig på ekonomin, inskränker den sig inte alls enbart till ekonomi. En grund – socialistisk produktion – krävs för att avskaffa det nationella förtrycket, men på denna grund krävs dessutom en demokratisk statsorganisation, en demokratisk armé osv. Genom att omvandla kapitalism till socialism skapar proletariat möjligheten att helt avskaffa det nationella förtrycket; denna möjlighet blir verklighet ”endast” – ”endast!” – när demokratin

genomförs helt på alla områden, inklusive att statens gränser fastställs enligt befolkningens "sympatier"... (*Resultaten av diskussionen om självbestämmandet.*)

Mer konsekvent än Marx och Engels trummade Lenin fram budskapet att nationella grupper utan någon egen stat måste ges rätt till självbestämmande. Det innebar inte att socialister aktivt skulle sträva efter att bryta upp existerande stater: "Att beskylla anhängarna av rätten till självbestämmande, dvs. rätten till avskiljande, för att uppmuntra till separatism är samma dumhet och samma hyckleri som att beskylla anhängarna av rätten till skilsmässa för att uppmuntra familjebandens upplösning."

För Lenin var det "otvivelaktigt fördelaktigare" med stora stater istället för små, vilket innebar att nationella minoriteter "endast [går] in för ett avskiljande när det nationella förtrycket och de nationella slitningarna gör samvaron fullkomligt outhärdlig". Han menade att arbetarrörelsen faktiskt skulle motverka tendensen till politisk uppsplittring genom att ge dessa minoriteter fullständiga demokratiska rättigheter, inklusive rätten att bilda en egen stat: "Ju närmare ett demokratiskt statsystem står fullständig frihet till avskiljande, desto sällsyntare och svagare kommer i praktiken strävandena till avskiljande att bli". (*Om nationernas bestämmanderätt.*)

Detta var en angelägen politisk fråga för Lenin och hans kamrater i den ryska socialistiska rörelsen, eftersom icke ryska nationaliteter utgjorde större delen av befolkningen i de territorier som tsaren härskade över. Lenin verkar ha haft en invärtes motvilja mot stora nationers chauvinism. Han talade föraktfullt om den självutnämnda "stora nation" som var "stor endast genom sina våldshandlingar, stor endast på samma sätt som grobianen", och stämplade de europeiska socialister som vägrade stöda den antikoloniala befrielsekampen i Afrika och Asien som "chauvinister, som de blod- och smutsdrypande imperialistiska monarkierna och den imperialistiska bourgeoisieens lakejer". (*Den socialistiska revolutionen och nationernas självbestämmanderätt.*)

Han ville se all möjlig sorts nationalism lämna plats för "internationalism och nationernas sammanmältning", men bara på frivillig grund. Bolsjevikledaren uppmanade socialister i små nationer utan stat att stöda sina landsmäns rätt till självbestämmande, men på samma gång "kämpa mot smånationell inskränkthet, avskildhet och isolering". (*Resultaten av diskussionen om självbestämmandet.*)

I sina sista artiklar i slutet av 1922 var Lenin framförallt bekymrad över att en del av hans bundsförvanter i sovjetledningen började återuppliva den storryska chauvinismen bakom en internationalistisk fasad. Han betonade att internationalismen bland socialister i ett land som Ryssland "måste ... bestå i att iakttä inte bara formell jämlikhet mellan nationerna, utan också en ojämlikhet som från den förtryckande nationens, den stora nationens sida gottgör den ojämlikhet som faktiskt uppstår i verkligheten." Med den bakgrunden i åtanke var det "bättre att ta till i överkant än i underkant då det gäller medgörlighet och hänsyn gentemot de nationella minoriteterna." (*Till frågan om nationaliteterna eller om "autonomisering".*)

Josef Stalin var en av de sovjetledare som Lenin tänkte på när han utfärdade denna varning. Trots att Stalin själv var georgier, konstaterade Lenin att "ickeryssar som förryskats går som bekant alltid till överdrift då det gäller äktrysk mentalitet". (*Ibid.*) Vi kan bara tänka oss vad Lenin skulle sagt när Stalin förde denna "mentalitet" så långt att han beordrade deportering av hela nationaliteter, som tjetjenerna, till Centralasien, innan han med våld tvingade på hela Östeuropa marionettregeringar.

Det var ironiskt att denna underlåtenhet att respektera nationella grupper rätten till självbestäm-

mande kom att spela en avgörande roll för Sovjetunionens slutliga frånfälle. Ändå skulle resultatet av den politik som Stalin och hans efterträdare följde troligen inte ha blivit någon överraskning för Lenin.

Sedan Lenins död har antalet självständiga nationalstater ökat spektakulärt över hela världen. Vi kan tillämpa hans resonemang mest direkt i de kvarvarande tydliga fallen av nationellt förtryck, från Palestina till Västsahara, Kashmir och Xinjiang. Men det gäller också för länder som Skottland och Katalonien: deras medborgare kanske inte upplever samma förtryck som palestinier eller saharvier, men de borde också vara fria att avgöra om de vill ha en egen stat.

Det kvarstår ändå en viktig fråga för alla som åberopar rätten till självbestämmande. Hur avgör vi i vilken politisk enhet denna rätt ska utövas? När det finns överlappande nationella grupper kan en majoritet snabbt bli minoritet beroende på var man drar en gräns på kartan. Det finns inget entydigt svar på denna fråga, som har underblåst en del av vår tids mest envisa konflikter.

Ödesgemenskaper

Lenin utgick från antagandet att ett nationellt medvetande var ett viktigt fenomen som socialister inte kunde önska bort. I de flesta fall försökte han inte förklara varför människor identifierade sig med nationer. Det mest ambitiösa försöket av en av hans samtida gjordes 1907, i en bok av den österrikiska socialistledaren Otto Bauer, *The Question of Nationalities and Social Democracy* [Nationalitetsfrågan och socialdemokratin].

Bauers verk försumrades under större delen av 1900-talet, och en fullständig engelsk översättning kom ut först 2000. Han hamnade mellan två politiska stolar, alltför marxistisk för socialdemokraterna och alltför socialdemokratisk för marxisterna. Det var en stor förlust, eftersom Bauers verk föregrep några av de bästa moderna skrifterna om nationalismen.

Bauer avfärdade tanken att nationer som vi förstår dem hade funnits sedan evinnerliga tider, och ser dem som en utveckling förknippad med industrikapitalismens uppkomst, vilken hade lett till ”en fullständigt ny rumslig och yrkesmässig fördelning av befolkningen”. Uppsplitna från landsbygds-samhällen där de ”inte ens kände bönderna i nästa by, eftersom en bergskedja försvårade kommunikationerna mellan de två”, befann sig nu ett oräkneligt antal människor i små och större städer där de ”kastades hit och dit med handelscykelns upp- och nedgångar”.

Denna värld av profit och makt krävde en ny sorts skolning av massorna, på ett standardiserat språk som de flesta människor kunde förstå:

Den moderna kapitalismen behövde en högre folklig utbildningsnivå, eftersom det annars skulle vara omöjligt med de storskaliga företagens komplicerade administration; de moderna bönderna behövde utbildning om de skulle kunna utvecklas till moderna lantbrukare; den moderna staten behövde det om den skulle kunna skapa en lokal administration och den moderna armén.

Värnplikt i nationella arméer ”sliter bort bondens son från byns snäva sfär” och ”sammanför honom med kamrater från städerna och från andra delar av landet”. Samtidigt blir en spridning av den politiska demokratin ett ”sätt att föra dagens stora frågor till varenda bondby och varenda verkstad.... Varje tal i församlingen, varenda tidningssida ger en del av vår själsliga kultur ner till sista väljare”.

Bauer definierade nationalkaraktären som ”de komplicerade fysiska och mentala kännetecken som

särskiljer en nation från andra”. Han underströk att det ”inte var någon förklaring” utan istället ”något som skulle förklaras”. För Bauer var nationalkaraktären ett resultat av historien, inte av biologi eller geografi: ”Det är inget annat än en utfällning av historien, och förändras för varje timme, med varenda ny händelse som nationen upplever.... På nytt placerad i världshändelsernas mitt, är den inte längre ett orubbligt väsen utan istället en konstant som blir till och sedan försvinner.” Denna historiska syn är ett kraftfullt genmäle till de som sprider skräck och hävdar att invandring kommer att utrota en förmodat tidlös nationell livsstil.

Bauer skiljde mellan ”ödesgemenskap”, som rörde ”gemensamma erfarenheter av samma öde i ständig kommunikation och pågående samspel mellan varandra”, och ”ödeslikhet” där en sådan kommunikation och ett sådant samspel saknades. Han såg de olika ländernas arbetande klasser som ett exempel på det senare:

Oavsett vilka kommunikationskanaler som finns mellan tyska och engelska arbetare, så är dessa kanaler långt lösligare än de som knyter samman de engelska arbetarna med de engelska borgarna – som båda lever i samma städer, läser samma affischer på väggen, samma tidningar, deltar i samma politiska och sporthändelser, och ibland antingen talar med varandra eller åtminstone med samma personer, de olika mellanhänderna mellan kapitalister och arbetare.

Man skulle kunna skriva hela böcker för att analysera de tankar som Bauer skisserade, och vissa personer gjorde det i den blomstring av skrifter om nationalismen som har skett sedan 1970-talet. Ernest Gellner grundade sin egen teori om nationalismen på industrisamhällets behov av en bildad masskultur som folk kunde läras upp i. Benedict Anderson betonade betydelsen av ”ett halvt slumpartat, men explosivt samspel mellan ett produktionssystem och produktionsförhållanden (kapitalism), en kommunikationsteknologi (tryckkonsten) och det mänskliga språkets ödesdigra mångfald.”

Det som förenar Gellner, Anderson och andra som tillhör den ”modernistiska” teoriskolan om nationalism är tanken att nationalstater inte alltid har existerat som ett sätt att organisera människans samhällen, och därför underförstått inte alltid måste existera i framtiden. I dagens värld är inte risken att vi kommer att underskatta nationalismens styrka utan snarare att vi kommer att se den som en allt erövrande kraft och evig del hos människans villkor.

Var Karl Marx orientalist?

Intervju med Kevin B Anderson

[Ur [Jacobin magazine](#), nr 48, vinter 2023. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Kritiker av marxismen hävdar att den är oförmögen att känna igen förtryck som inte är förknippat med en snäv förståelse av klass. De anklagar också Karl Marx och de som följde i hans fotspår för att försöka passa in mänsklighetens historia i en stelbent, rätlinjig modell som grundar sig på Västeuropas erfarenheter.

Kevin B Anderson ifrågasätter denna uppfattning i sin bok *Marx at the Margins: On Nationalism, Ethnicity, and Non-Western Societies* [Marx i marginalen, om nationalism, etnicitet och icke-västliga samhällen]. Baserad på en noggrann genomläsning av Marx alla verk, inklusive många förbisedda eller icke publicerade texter, visar den att Marx var mycket mer à jour med frågor om ras och nationell befrielse än vad som vanligtvis har påstått – *Jacobins* redaktionella kommentar.

Edward Said anklagade Karl Marx för att uttrycka ett Europacentrerat, orientalistiskt perspektiv i sina artiklar om Storbritanniens erövring av Indien på 1850-talet. Tycker du att denna kritik var berättigad?

Bara delvis. Said framförde två anklagelser. Den ena var att Marx gav uttryck för etnocentrerade uppfattningar och nedlåtenhet mot asiatiska samhällen och folk. Den andra var att Marx ansåg att de historiska framstegen härrörde från Europa och skakade om Asien. Vi kan finna bevis som stöder denna kritik i *Kommunistiska manifestet*, där Marx och Friedrich Engels skrev att den borgerliga kolonialismen tog sig till ställen som Asien, hamrade sönder "kinesiska murar" och tvingade till och med de "mest barbariska nationerna" att underkasta sig civilisationen.

Men givetvis sa inte Marx det ens där på grund av att han älskade kolonialismen. Istället menade han att dess effekter liknade hur den uppåtstigande borgarklassen i Europa hade störtat feodalismen, och öppnade möjligheter för folkets massor.

I Marx' skrifter om Indien från 1853, som var de på vilka Said koncentrerade sitt angrepp, är fallet faktiskt mer komplicerat. Marx upprepade förvisso en del av uttrycken om Indiens underutveckling och de ekonomiska framsteg som den brittiska kolonialismen enligt hans åsikt medförde. Men han var samtidigt mycket kritisk mot kolonialismen. Han trodde också att det var möjligt för indierna att kämpa mot det brittiska styret för att få sin självständighet.

1857-1858 hade hans syn på kolonialismen förändrats. 1856 invaderade britterna Kina under det andra Opiumkriget. Kineserna gjorde ett våldsamt motstånd, som Marx och Engels stödde kraftfullt. Marx hudflängde de brittiska inkräktarna som "civilisationsspridare som slungar granater på försvarslösa städer och lägger våldtäkt till mord".

1857 inleddes sepoyupproret i Indien. Det varade i två år och gjorde under långa perioder i praktiken Indien omöjligt att styra. Marx och Engels stödde rörelsen och fördömde de grymheter som britterna begick när de slog ner den.

I slutet av sitt liv framkastade Marx att bondebaserade uppror på ställen som Ryssland, som hade en samhällsstruktur som liknade Indiens i den meningen att den till övervägande delen var lantlig och jordbruksdominerad, kunde bli utgångspunkten för en bredare global revolution. Han hade svängt nästan 180 grader från den åsikt han uttryckte i *Kommunistiska manifestet*, då den enda möjligheten till en revolution verkade härröra från Västeuropa.

Hur tolkade Marx den politiska utveckling som ägde rum i Kina under hans livstid?

Till skillnad från Indien koloniserades faktiskt aldrig Kina. Även om kustområdena och en del av de större städerna ockuperades med europeiska garnisoner, kunde staten ändå bestå på grund av det kinesiska samhällets fantastiska motstånd (och på grund av landets själva storlek).

Utöver de halvt nationalistiska rörelser som gjorde motstånd mot den brittiska kolonialismen, tittade Marx också på Taipingupproret, som varade från 1850 till mitten av 1860-talet. Det var ett internt, bondebaserat uppror mot de kinesiska härskande klasserna. Under sina första stadier var Taipingrörelsen mycket jämlikhetssträvande. Ett särdrag var dess stöd för kvinnans frigörelse från en del av de hårda restriktioner som det konfucianska systemet utsatte dem för.

Marx hävdade att det kunde få stora effekter på den demokratiska kampen i Europa – mer än ”någon annan politisk orsak som existerar nu”. Men på 1860-talet föll upproret samman i kölvattnet till en offensiv som den kinesiska regeringen genomförde med stöd från de europeiska kolonialmakterna. Marx anmärkte att rebellerna vid den tiden fjärmade sig från sin sociala bas genom den brutalitet med vilka de härskade över de områden som de tog över.

Varför var den polska självständigheten en politisk prövosten för Marx och Engels?

Polen var ett särskilt viktigt fall för vänstern eftersom alla europeiska socialister och liberaler stödde dess sak (med ett viktigt undantag – den franske anarkistiska tänkaren Pierre-Joseph Proudhon). Det gick tillbaka till 1700-talet, då Preussen, Österrike och Ryssland hade delat Polen mellan sig, och den största delen hade tagits över av Ryssland. Polackerna accepterade aldrig detta, och det blev det ena upproret efter det andra.

1848 hölls det till exempel en stor arbetardemonstration i Paris med två större talkörer: ”Ner med borgarklassen” och ”Länge leve Polen”. Polens sak ansågs hänga samman med den europeiska revolutionen. Som ett resultat av de polska upproren tvingades många polacker gå i landsflykt, och de blev en del av den revolutionära rörelsen nästan överallt.

Alla revolutionärer, vara sig de var demokratiska, liberala eller socialistiska, såg till överväldigande delen det ryska tsardömet som en illvillig kraft som skulle göra vad som helst för att krossa revolutionen överallt i världen. Under revolutionerna 1848-1849 skickade den ryska tsaren inte mindre än 400.000 soldater för att besegra upproren i Österrike-Ungern. Eftersom större delen av Polen låg i det ryska tsardömet, betraktades det polska folket och deras rörelser som allierad till den europeiska revolutionen.

I motsats till Indien eller Kina hade det polska motståndet mot den utländska makten en mer politisk form. Det var organiserat på en modern, sekulär, nationalistisk och demokratisk grund – och ibland till och med socialistisk grund. Det är välkänt att Marx och Engels i *Kommunistiska manifestet* skrev att arbetarna inte hade något fosterland. Men de sa också att kommunisterna i Polen stödde ”det parti som gör en jordrevolution till villkor för den nationella befrielsen”.

Kan du säga lite mer om hur Marx tolkade Rysslands politiska regim och dess bakomliggande samhällsstruktur? Förändrades denna uppfattning med tiden?

Det fanns några ganska ökända artiklar som Marx och Engels skrev om Ryssland i slutet av 1840- och början av 1850-talet, där de beskrev det ryska samhället som inställsamt – inte bara medelklasserna eller regimens påhäng utan befolkningen i sin helhet. De talade om den ryska monarkins asiatiska rötter, med sitt ursprung delvis i Mongolstaten som hade föregått den och ockuperat stora områden av Ryssland. De framställde det ryska tsardömet som asiatiskt snarare än europeiskt och använde etnocentriskt tal och fraser som ”asiatisk barbarisk livsföring”.

Men 1858-1859 hade en jordreform hamnat på dagordningen i Ryssland. Tsar Alexander II började bryta sönder en del av de stora godsena och styckade upp marken. Det gjordes på ett sätt som säkerställde att bönderna omedelbart skulle bli skuldsatta och inte få full kontroll över jorden. Icke desto mindre var det en betydelsefull utveckling.

Marx skrev ett brev till Engels där han sa att de två stora revolutionära saker som hände i världen då

var att de livegna befriades i Ryssland och John Browns angrepp på Harpers Ferry.* Vid den tidpunkten förekom det oroligheter i Ryssland, som Marx och Engels hade blivit medvetna om. De talade om den nära förestående bonderevolutionen i Ryssland och bröt med sin tidigare syn på Ryssland som ett monolitiskt samhälle med en inställsam befolkning.

I slutet av sitt liv skrev Marx till den ryska revolutionären Vera Zasulitj om den ryska byakommunens, eller *mirs*, öde. Ryssland var fortfarande nästan helt ett jordbrukssamhälle, och dess byar hade ett mycket gammalt kollektivt system där bönderna inte ägde enskilda jordlotter i all evighet. Kontrollen över jorden förändrades med några års mellanrum när byrådet möttes och omfördelade jorden baserat på behov.

Marx och Engels framkastade att den ryska *mirs* primitiva kommunism, som de kallade det, skulle kunna bli grundvalen för en kommunistisk omvandling i Ryssland. Om en rysk revolution baserad i dessa byar bröt ut, så skulle den kunna bli utgångspunkten för en bredare europeisk revolution om den kunde ansluta sig till det socialistiska proletariatet i Västeuropa.

Vad hade Marx för uppfattning om rasismen och slaveriet i USA, och hur resonerade han i synnerhet om inbördeskriget?

Även om Marx kanske förändrade sitt tänkande i en del frågor, som Ryssland och Indien, så var hans tankar om slaveri och ras ända från början konsekventa. Motståndet mot all sorts slaveri var genomgående i alla hans skrifter.

När han skrev om det antika Grekland och Rom talade han om slaverisystemets fasor. Men han betraktade kapitalismens moderna slaveri som den värsta formen för slaveri som någonsin hade utvecklats, eftersom den kombinerade en intensiv kapitalistisk produktionsprocess' övervakning och organisering med de urgamla brutala metoderna att piska, misshandla och bränna.

Vid tiden för inbördeskriget var han och Engels givetvis starkt för nordsidan, och de skrev en hel del brev och artiklar om vad som hände. De var mycket intresserade av krigets radikaliserings, som nordsidans användning av svarta trupper och uppstyckningen av de stora slavplantagerna. De hade kontakt med en del av slavmotståndets vänster, och deras artiklar publicerades i slavmotståndarnas tidning *New York Tribune*.

När *Kapitalet* publicerades 1867, direkt efter inbördeskriget, innehöll det en del berömda rader om slaveriets avskaffande:

I Förenta Staterna lamslogs varje självständig arbetarrörelse, så länge slaveriet härskade i en del av republiken. Arbetare med vitt skinn kan inte frigöra sig, där arbetare med svart skinn blir brännmärkta. Men på slaveriets grav sköt genast ett nytt liv upp. Strax efter inbördeskrigets slut kom 8-timmarsagitationen, som med Pacificjärnvägen spred sig från Atlanten till Stilla Oceanen...

Marx skrev färdigt *Kapitalet* just innan Abraham Lincolns efterträdare som president, Andrew Johnson, ställdes inför riksrett. Marx hänvisade välvilligt till de tal som hölls av senator Benjamin Wade från Ohio, som skulle ha blivit president om Johnson hade dömts. Wade krävde omfördelning av storgodsens i det återuppbyggda södern.

Det dök upp nätverk av arbetar- och socialistiska aktivister över hela Europa som stödde nordsidan,

* John Brown var motståndare till slaveriet, och angreppet på militärgarnisonen i Harpers Ferry var en del av hans kamp. Han tillfångatogs och hängdes för sin aktion – öa.

eftersom det talades om att Frankrike och Storbritannien skulle intervensera för sydsidan. Samtidigt ägde det rum ett uppror i Polen 1863. Samma nätverk som förenades för att stöda Polen och det amerikanska nord gick vidare och bildade Första internationalen.

Klasserna i Storbritannien var splittrade i denna fråga. Arbetarklasserna stödde nordsidan och var mot tanken att Storbritannien skulle intervensera med sin stora örlogsflotta på konfederationens [sydstaternas] sida, medan de jordägande klasserna och aristokratin, som fortfarande dominerade det politiska systemet, hade en benägenhet att luta åt sydsidan.

Det fanns en hel del diskussioner om förhållandet mellan ras och klass i Marx' arbeten, och i hans skrifter om Irland teoretiserade han mer utvecklat om den frågan, och jämförde de irländska arbetarnas erfarenheter i Storbritannien med det rasförtryck som svarta arbetare upplevde i USA:

...varje handels- och industriort i England har nu en arbetarklass som uppdelats i två mot varandra fientliga läger: engelska proletärer och irländska proletärer. De flesta av de engelska arbetarna hatar sina irländska konkurrenter, som sänker levnadsstandarden för alla landets arbetare. De känner sig som medlemmar av den *härskande* nationen, och i sin attityd mot irländarna förvandlar de sig därigenom till eftersägande hejdukar åt aristokraterna och kapitalisterna, som sålunda stärker sin makt över hela arbetarklassen. Mot den irländske arbetaren mobiliseras religiösa, sociala och nationella fördomar. Attityden påminner rätt mycket om den vita underklassens hållning gentemot "niggerna" i USA:s sydstater. (Brev till Meyer/Vogt, 9 april 1870.)

Fram tills dessa splittringar hade lösts skulle det, enligt Marx, bli mycket svårt att få en stark arbetarrörelse i Storbritannien.

Om vi vidareutvecklar den sista punkten, hur viktigt var Irland och den irländska nationella rörelsen för utvecklingen av Marx' politiska tänkande?

Redan från första dagen gav Marx och Engels ett mycket starkt stöd till den irländska saken, och Första internationalen stödde självständighet för Irland. Det krävde mer kamp än att övertyga internationalen att stöda självständighet för Polen, eftersom den till överväldigande delen var brittisk, åtminstone dess ledarskap.

Med hjälp av socialister från Tyskland, Frankrike och andra länder riktade sig Marx till de brittiska arbetarna i Första internationalen: "Ni går alltid till demonstrationerna för Polen. Ni måste vara konsekventa och övervinna era fördomar och stöda även självständighet för Irland." De vann deras röster och fick internationalen att utfärda uttalanden mot avrättningen av irländska politiska fångar, inklusive i ett fall där medlemmar i den irländska revolutionära rörelsen, Fenier, försökte befria en del av sina fångar och dödade en polis i Manchester.

Marx och hans allierade övertalade dåtidens största brittiska fackföreningar att offentligt gå mot avrättningarna av de anklagade. Å ena sidan visar det att de brittiska arbetarna hade sina fördomar, men å den andra visar det att de under vissa omständigheter, och påverkade av Marx och en del andra revolutionärer från Europa, kunde röra sig i radikal riktning.

Jämfört med Polen hade den katolska kyrkan på den tiden ofta ett mycket större inflytande över den irländska nationella rörelsen, vilket gav den en konservativ prägel. Den sorts nationalism som stöddes av kyrkan var för politiskt självbestämmande eller självstyre men inte en jordbruksrevolution. I slutet av 1860-talet uppstod den feniska rörelsen, som var mer underklassig. Även om den inte var

socialistisk, så stod den för en jordbruksrevolution mot både godsägarklassen och mot den brittiska kolonialismen.

I ett brev skrev Marx att han hade ändrat sig i frågan om Irland. Han ansåg nu att Irland måste erövra sin självständighet först: bara då skulle de brittiska arbetarnas medvetande skakas om så att de kunde förena sig med den invandrade irländska arbetarklassen i Storbritannien.

Det finns en väldigt intressant text av Marx som kallas ”Konfidentiell brevväxling” – det var en privat brevväxling inom Första internationalen. Den började med att hävda att den europeiska revolutionen, som så ofta hade varit fallet, troligen skulle börja i Frankrike. Men sedan hävdade den att Storbritannien, det mest fullständigt kapitalistiska landet, måste tjäna som ”hävstång för en verklig ekonomisk revolution”.

Men för Marx var Irland det enda ställe där ett ”avgörande slag” kunde utdelas mot den brittiska härskande klassen:

Irland fungerar som en högborg för den engelska jordägararistokratin... Störtas den engelska aristokratin från sin maktställning på Irland, följer som en oundviklig konsekvens att den också mister sitt herravälde över det engelska folket... Att besegra den engelska jordägararistokratin är på Irland ett oändligt mycket lättare företag än i England, eftersom den sociala frågan bland irländarna hittills endast kommit till uttryck i landfrågan, som för den irländska folkmajoriteten är av så utomordentligt stor vikt – den gäller liv och död – samtidigt som den på ett oupplösligt sätt hänger samman med den nationella frågan – alldeles bortsett från att irländarna dessutom har ett mer eldfängt och revolutionärt lynne än engelsmännen. (Brev till Meyer/Vogt, 9 april 1870.)

Här har vi en beskrivning av en Europaomfattande revolution som börjar i Frankrike, jäser bland de irländska bönderna med deras antikoloniala revolt, och sedan når sin höjdpunkt i Storbritannien, som var det absolut mest industrialiserade landet med den största arbetarklassen.

När Marx skrev och uppdaterade *Kapitalet*, förväntade han sig då att den kapitalistiska utvecklingen i sin brittiska form skulle upprepas och bli allmän i resten av Europa och faktiskt i hela världen?

Det finns en berömd mening i förordet till *Kapitalets* första band, där Marx sa: ”Det industriellt mera utvecklade landet visar det mindre utvecklade endast bilden av dess egen framtid.” Jämte uttalanden som man kan hitta i tidigare texter som *Kommunistiska manifestet*, passade detta med uppfattningen att Storbritannien, som det första kapitalistiska landet, skulle vara den första vagnen i ett tåg som följde ett spår i samma riktning, med länder som Indien och Kina i slutet av tåget.

Men vid tiden för *Kapitalets* franska utgåva, som gavs ut som följetong 1872, började Marx ifrågasätta denna uppfattning. Han lade till några viktiga ord i den mening jag citerade ovan: ”Det industriellt mera utvecklade landet visar de som följer det längs den industriella vägen endast bilden av dess egen framtid.”

Länder som Tyskland, Frankrike och Nederländerna var 1870 på god väg att industrialiseras. De skulle tvingas att följa den kapitalistiska modell som Storbritannien hade utvecklat. Men det lämnade en stor del av världen utanför. På andra ställen i den franska upplagan, i kapitlet om den primitiva ackumulationen, specificerade Marx att ”alla länder i Västeuropa” skulle genomgå samma utvecklingsprocess som Storbritannien.

Som jag nämnde tidigare spekulerade Marx mot slutet av sitt liv att byakommunerna i Ryssland kanske skulle kunna utgöra basen för en modern kommunistisk utveckling. Han studerade samhällen av denna sort över hela världen, och upptäckte också att en del av dem praktiserade mer jämlika förhållanden mellan könen.

Marx betonade alltid att det var nödvändigt för den ryska *mir* att ansluta sig till den bredare arbetarkampen i Västeuropa, eftersom han inte stödde tanken på en lågteknologisk, industriellt icke utvecklad socialism. Han argumenterade inte för att bevara landsbygdsamhället i sin nuvarande form. Snarare verkade han anse att dess kommunistiskt organiserade strukturer kunde bli utgångspunkten för en icke kapitalistisk modernitet.

Owen Hatherley: Jo, Ukraina är ett "verkligt land"

[Ur [Jacobin magazine](#), nr 48, vinter 2023. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

2014, när Ryssland annekterade Krim från Ukraina, publicerade *London Review of Books* en artikel av den engelska filosofen Glen Newey. Rubriken, "Minns östra Rumelien", syftade på en kortlivad liten stat som grundades i slutet av 1800-talet. Östra Rumelien var ämnat att tygla de panslaviska ambitionerna i det förfallande ottomanska imperiet, och införlivades snabbt av det självständiga Bulgarien.

Undermeningen var uppenbar – även Ukraina är en låsasstat, västs protektorat med meningslösa gränser som historien kommer att glömma bort, precis som östra Rumelien, som nu bara är ihågkommet av samlare av sällsynta frimärken. För engelska öron låter Rumelien som "Ruritanien", ett fantasikungadöme som uppfanns av den viktorianska romanförfattaren Anthony Hope i *Fången på Zenda*. Ruritanien placeras vanligtvis i Östeuropa och utmärks av löjligt pompa och ståt, pompösa diktaturer och fattigdom – en europeisk motsvarighet till en bananrepublik.

Under upptakten till Rysslands invasion av Ukraina var det inte så ovanligt att höra spekulationer i vänsterns marginaler om det gick att dra upp dess gränser mer effektivt. Kanske kunde Vladimir Putin och Joe Biden ha satt sig ner tillsammans och avgjort vilka av landets delar som skulle ha överlämnats till dess granne i öster. Ungefär då publicerade en organisation i den brittiska vänstern, som borde ha vetat bättre, en karta över landet som framställde Krim, som internationell lag erkänner som en del av Ukraina, som en del av Ryssland. Detta tänkesätt används vanligen på postsovjettiska stater som Ukraina, Belarus, Moldavien och i synnerhet "stanerna" i Centralasien – länder vars etniska mångfald, av Sovjetunionen dragna gränser och uppdykande på kartan till synes inbjuder till märkligt välmenande tvivel på deras äkthet.

Detta är i själva verket nonsens. Ukraina är överkligt på samma sätt som Italien och Tyskland är överkliga. Deras "nationella uppvaknande" på 1800-talet var en plattityd. Deklasserade radikaler skapade en ny identitet ur en redan befintlig språklig, kulturell och religiös historia, som på olika märkbara sätt skilde sig från sina grannars historier: det fanns en nationell poet (här den antiimperialistiska bondeförfattaren-konstnären Taras Sjevtjenko), ett återuppvaknande för folkkonsten, en våg av ny utgivning på det nationella språket och krav på självstyre från sociala rörelser. Efter oktoberrevolutionen ledde detta till en kortlivad självständighet, och 1922 fick Ukraina komma med

i Sovjetunionens socialistiska republiker som medlem med rätt till utbrytning. Dess gränser utvidgades 1945 på bekostnad av Polen, Rumänien, Ungern och Tjeckoslovakien, och det utövade vid en folkomröstning 1991 rätten till utbrytning. Alla regioner i det mångskiftande landet röstade för det: det lantliga hjärtat i väster och mitten, det rysktalande industriella öst, det mångkulturella kustlandskapet i söder, och till och med den till största delen "etniskt ryska" Autonoma republiken Krim.

Liksom Belarus och Ryssland har Ukraina sina rötter i det spretande medeltida Kievriket [Kievrus], som grundades av vikingar på 800-talet, först som ett hedniskt och sedan ett ortodoxt kristet furstendöme med huvudstaden i Kyiv. När det föll samman under mongolernas invasion, blev länderna i Rus' omväxlande delar av Litauen, Polen, Gyllene horden och senare Moskvariket. Efter ett uppror bröt sig större delen av Rus' loss från Polen och existerade under en period som ett självständigt hetmanat under ett militärt kosackstyre. Det som nu är Ukraina införlivades på 1700-talet slutligen till största delen i tsardömet, med huvudstad i St Petersburg, och delvis i det habsburgska imperiet, med centrum i Wien. Ungefär vid denna tidpunkt slog sig kosackkolonistörer ner på de "vilda områdena" i tidigare turkiska regioner i söder och väster, som tsar Katarina den stora döpte till Nya Ryssland.

På grund av denna komplicerade historia innebar skapandet av ett självständigt Ukraina – baserat i de regioner där en majoritet talade något som omväxlande kallades rutenska eller ukrainska ("gräns-") språk istället för polska eller ryska. Det är bara ovanligt om man glömmer att det var precis så som de självständiga staterna Italien, Tyskland, Grekland, Polen och Rumänien uppstod på 1800- och 1900-talen, var och en ihopsatta från olika imperier och furstendömen av nationalistiska rörelser, kejserliga krig och uppror underifrån.

Åh, men Italien, Tyskland, Polen, Grekland – det är "historiska" nationer, *verkliga* nationer med en *verklig* litteratur och en *verklig* kultur. I själva verket finns det knappast mer bevis på ett gemensamt nationellt medvetande i dessa länder före 1800-talet än det finns i Ukraina. Men klyftan mellan "historiska" och "icke historiska" nationer kommer inom vänstern från Friedrich Engels' tolkning av 1848 års revolutioner i Centraleuropa. Slagen av hur vissa grupper (de relativt bildade, organiserade tyskarna, polackerna eller italienarna) gjorde detta år uppror mot det habsburgska imperiet, medan andra (de till största delen lantliga, obildade tjeckerna, slovenerna, rumänerna eller ukrainarna) inte gjorde det, framkastade han att det berodde på de sistnämnda folkens brist på sammanhållna nationella kulturer. Det är inte mer än rätt att den marxistiska vederläggningen av detta resonemang gjordes av en ukrainare, Roman Rosdolsky, på 1960-talet. Rosdolsky frågade om det var försvarbart att beskriva en nationalism som progressiv och en annan efterbliven. Snarare har varje nationalism en tendens att ha båda sakerna blandade i sig.

Ukraina är inget undantag. Men till och med begreppet "ukrainsk nationalism" syftar nu vanligen på den ukrainska fascismens traditioner, som på 1930-talet växte fram i den av Polen styrda tidigare habsburgska delen av Ukraina, under ledning av Stepan Bandera. Banderas rörelse var tveklöst en skamlig, folkmordslignande rasistisk rörelse. Men före 1940-talet skulle den "ukrainska nationalismen" också ha omfattat författaren och aktivisten Ivan Franko, den förste översättaren av Karl Marx' *Kapitalet* till ukrainska; de reformistiska socialisterna i det ukrainska socialdemokratiska partiet, som ledde den kortlivade Ukrainska folkrepubliken 1917-1920; och dess revolutionära vänsterflygel "borotbisterna", som tog parti för bolsjevikerna och hjälpte till att ta med Ukraina i Sovjetunionen på egna villkor, med betydande nationellt och språkligt självstyre.

Sedan självständigheten har det officiella nationella minnet – speciellt i västra Ukraina – haft en benägenhet att utnyttja Banderas extremt högerpräglade Ukrainska upprorsarmé och en omvandling av blodbadet under den av kollektiviseringarna orsakade svälten 1932-1933 till en speciellt ukrainsk katastrof, trots de miljoner som också dog i Kazakstan och sydvästra Ryssland under samma händelse. Och ändå har minnet av kriget mot Nazityskland återopats upprepade gånger 2022. Som den ukrainska socialisten Volodymyr Artiuch har påpekat uppträder icke erkända citat från Josef Stalin ofta i dagens uppeldande krigsretorik. När ukrainarna har jämfört bombningarna av Charkiv med bombningarna av Leningrad, eller belägringen av Mariupol med belägringen av Stalingrad, så beror det på att de anser sig vara motsvarigheten till det tidiga 1940-talets Röda armé medan Putins ryssar motsvarar Wehrmacht.

Om alla nationer är konstruktioner, så är även Ukraina det. Det är mångskiftande och ojämnt, men ekonomiskt mindre splittrat än Storbritannien, språkligt mindre splittrat än Kanada, politiskt mindre splittrat än USA, kulturellt mindre splittrat än Italien. Som nation betraktad är Ukraina alldaglig.

Lästips:

Under rubriken ”[nationella frågan](#)” på marxistarkivet finns en hel del ytterligare texter om marxismens syn på den nationella frågan.